

ارائه مدل بومی روابط دفاعی منطقه‌ای ج.ا.ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک

سیدعلیرضا قریشی^۱، علی اصغر بیگ بیاندی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۰

چکیده

جمهوری اسلامی ایران در جهت تقویت نفوذ راهبردی خود و برقراری مناسبات پایدار با کشورهای جهان و در جهت تقویت ساختار و جایگاه ژئوپلیتیک خود ناگزیر به برقراری ارتباط با سایر کشورهای پیرامونی و فرامرزی می باشد. حضور کشورهای فرامنطقه‌ای و دشمنان ج.ا.ایران از جمله ایالات متحده آمریکا و رژیم اشغالگر قدس، امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را تهدید و مانع از همگرایی بین کشورهای منطقه شده است. هدف از انجام این تحقیق که به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است و روش گردآوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای و میدانی است، دستیابی به یک مدل بومی روابط دفاعی ج.ا.ایران با همسایگان در راستای همگرایی منطقه‌ای بیشتر می باشد؛ بر اساس یافته‌های پژوهش مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر مدل روابط دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای منطقه عبارتند از؛ حفظ و ارتقاء ارزش‌ها، آرمان‌ها، هویت ملی و فرهنگی ایرانی اسلامی؛ همگامی با تدابیر فرماندهی معظم کل قوا؛ همگامی با اصول سیاست خارجی کشور؛ افزایش توان و آمادگی دفاعی با رویکرد بازدارندگی عوامل همگرا و واگرای ژئوپلیتیک؛ علایق مشترک ج.ا.ایران و کشورهای منطقه.

کلیدواژه‌ها: روابط دفاعی، همگرایی، واگرایی، جمهوری اسلامی ایران، مدل.

۱. دانش آموخته دکتری تخصصی مدیریت استراتژیک نظامی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول).

ghoreishi1357mahdi@gmail.com

۲. استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی.

مقدمه

توسعه پیوندهای راهبردی با همسایگان در سیاست‌های کلی «اقتصاد مقاومتی» که در ۳۰ بهمن ۱۳۹۲ از سوی مقام معظم رهبری ابلاغ گردید مورد تأکید قرار گرفته است؛ علاوه بر این وجود اعتماد متقابل در کشورها معمولاً موجب ایجاد و تقویت اراده آن‌ها برای توسعه روابط همه‌جانبه می‌گردد. در تئوری سیاست همسایگی، پیوند سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی ارتباط مستقیمی با پیوند دفاعی - امنیتی دارد و در واقع حلقه‌های اتصال ایجاد راهبردهای دفاعی - امنیتی با همسایگان است، که این امر در بیانات رهبر انقلاب در دیدار با جمعی از فرماندهان و کارکنان ارتش در تاریخ ۱۳۹۴/۰۱/۳۰ مورد تأکید قرار گرفته است.

جمهوری اسلامی ایران همواره خواهان صلح، ثبات و آرامش در کشورهای همسایه بوده و سیاست‌های کلی نظام نیز بیان‌کننده ایجاد یک ساختار امنیت منطقه‌ای بومی بوده است؛ به گونه‌ای که این ساختار با مشارکت تمامی کشورهای منطقه ایجاد شود؛ اما برخی از دولت‌های منطقه تحت‌تأثیر عملیات روانی قدرت‌های فرامنطقه‌ای، همواره در پی کسب اعتماد قدرت‌های برون منطقه‌ای هستند و سعی دارند امنیت و ثبات خود را از قبیل حمایت‌های آن‌ها به دست آورند؛ درحالی‌که یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین دلایل ناامنی‌های منطقه، حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای است (صفوی: ۱۳۹۲).

ایالات متحده آمریکا، روسیه، چین، اتحادیه اروپا، رژیم اشغالگر قدس و ... از عمده‌ترین کشورهای هستند که در کشورهای پیرامون ج.ا.ایران با اهداف ژئوپلیتیک و ژئواکونومیکی رقابت می‌کنند. حضور این کشورها در منطقه از جمله ایالات متحده آمریکا و رژیم اشغالگر قدس، امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران را تهدید و مانع از همگرایی بین کشورهای منطقه و همسایگان ج.ا.ایران شده است.

بی‌تردید منطقه خاورمیانه، از مهم‌ترین مناطقی است که تمرکز و توجه بسیاری از بازیگران بین‌المللی را به خود معطوف کرده است. موقعیت ژئوپلیتیک، ژئواستراتژیک،

ذخایر عظیم انرژی، از مهم‌ترین عواملی است که باعث اهمیت مضاعف این منطقه شده است (هانتر: ۱۳۹۲).

موقعیت حساس و استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه و وجود بحران‌ها و عدم ثبات سیاسی در برخی کشورهای مجاور و وجود چالش‌های سیاسی با همسایگان استراتژیک باعث به وجود آمدن تهدیدهایی برای امنیت جمهوری اسلامی ایران می‌شود. از بزرگ‌ترین تهدیدات فرمانطقه‌ای که حوزه نفوذ آن به این منطقه حساس و استراتژیک وارد شده است، ایالات متحده آمریکا است. آمریکا با تداوم حضور خود در منطقه و ایجاد روابط با همسایگان ایران در صدد ایجاد فضایی رعب‌انگیز و تنش‌زا در ارتباط ایران با کشورهای همسایه است. مخالفت ایران با طرح خاورمیانه بزرگ آمریکا در منطقه؛ به رسمیت نشناختن اسرائیل و احساس خطر آن دولت از ناحیه ایران، تأکید بر استقلال و پی‌گیری عزت‌مدارانه پرونده هسته‌ای منجر به احساس خطر از این ناحیه برای آمریکا و متحدانش شده است (بهشتی‌پور، ۱۳۹۲).

لذا دغدغه محقق این است که در صورت عدم دستیابی به یک مدل روابط دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای همسایه منطقه‌ای و ایجاد واگرایی محیطی در حوزه دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای همسایه در مقابله با آمریکا و رژیم غاصب صهیونیستی و مقابله با تشکیل گروهک‌های تروریستی در کشورهای همسایه، امنیت داخلی در مرزهای پیرامونی کشور تأمین نگردیده و در محیط منطقه‌ای با ایجاد واگرایی در روابط دفاعی، توانایی کشور جهت جلوگیری از به وجود آمدن یک محیط منازعه با کشورهای منطقه برعلیه ج.ا.ایران کاهش یابد؛ با این تفاسیر هدف اصلی این تحقیق، دستیابی به مدل بومی روابط دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای منطقه مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک می‌باشد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه‌شناسی تحقیق

با بررسی‌های به عمل آمده و مطالعه منابع موجود در داخل کشور و جستجو در برخی از سایت‌های خارجی مرتبط با عنوان تحقیق هیچ‌گونه سابقه، رساله، پایان‌نامه، مقاله و تحقیق

علمی مستقل مربوط به موضوع این پژوهش تحت عنوان مدل روابط دفاعی منطقه‌ای ج.ا.ایران مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک مشاهده نگردید؛ لیکن از جمله تحقیقات و مطالعات انجام شده در قالب ۲ رساله و ۸ مقاله در برخی از دانشگاه‌های داخل کشور (دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه عالی دفاع ملی و سایر مراکز علمی) و مراکز علمی و تحقیقاتی پیرامون روابط دفاعی و امنیتی و ژئوپلیتیک در سایر حوزه‌ها که به‌نحوی با برخی از متغیرهای موضوع این تحقیق مرتبط می‌باشند، بررسی به‌عمل آمد که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

حسن یزدانی در رساله دکتری خود با عنوان «طراحی الگوی روابط دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه» (۱۳۹۴)، که در دانشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی انجام گردیده با در نظر گرفتن مؤلفه‌های قدرت ملی اقدام به ارائه الگوی روابط دفاعی با کشور ترکیه نموده است و در رابطه ارائه مدل اقدامی صورت نگرفته است.

مقاله «عقلانیت استراتژیک چین در روابط دفاعی - امنیتی با ایران» به قلم ارغوانی پیرسلامی (۱۳۹۵)، با تأکید بر دوره زمانی بعد از انقلاب اسلامی تا سال ۲۰۱۳ و نقش عقلانیت استراتژیک چین در شکل‌گیری چنین رابطه‌ای، سعی در ارائه پاسخ به این پرسش دارد که عقلانیت استراتژیک چین چگونه روابط دفاعی - امنیتی این کشور با ایران را متاثر کرده است؟ یافته‌های این مقاله با استفاده از روش توصیفی - تبیینی نشان می‌دهند که وجود عقلانیت استراتژیک سه‌گانه مائوئیستی، جهان‌گرا و پراگماتیستی در سیاست دفاعی - امنیتی جمهوری خلق چین، باعث شده است تا روابط دو کشور در این حوزه با فراز و نشیب همراه شود. هر نوع از عقلانیت در دوره‌ای خاص بر سیاست‌گذاری چین حاکم شده و رفتار خاصی را بر آن تحمیل کرده است.

بیشتر مطالعات انجام شده از لحاظ موضوعی به تدوین راهبرد دفاعی و یا الگوهای تدوین راهبرد امنیت ملی در حوزه سیاست خارجی و الگوی روابط دفاعی پرداخته‌اند. در مبانی ارائه شده بیشتر به موارد متداول اشاره شده است و اساساً مدل روابط دفاعی در حوزه علم ژئوپلیتیک ارائه نشده است. در موارد عوامل همگرا و واگرا در حوزه قدرت

به صورت یک‌جانبه پرداخته شده و تنها به علایق ج.ا.ایران پرداخته شده است و در زمینه عوامل همگرا و واگرا دوجانبه که در روابط دفاعی مؤثر می‌باشند پرداخته نشده است؛ ضمناً در این تحقیق با ارائه مدل روابط ج.ا.ایران و کشورهای منطقه و عمل به این مدل و مورد توجه قرار گرفتن خطرات ناشی از حضور آمریکا و رژیم غاصب صهیونیستی در منطقه و تشکیل گروهک‌های تروریستی از به وجود آمدن محیط تنازعی در منطقه مورد توجه قرار خواهد گرفت.

مبانی مفهومی و نظری

چارچوب مفهومی پژوهش

عوامل ژئوپلیتیک

بر اساس یک تقسیم‌بندی سنتی که پیر ژرژ در کتاب ژئوپلیتیک اعلام می‌دارد؛ عواملی که در ژئوپلیتیک مؤثرند به دو دسته کلی عوامل ثابت و عوامل متغیر تقسیم‌بندی می‌شوند (شمس دولت‌آبادی، ۱۳۹۲: ۳۴ به نقل از پیرژرژ، ۱۳۴۹: ۲۸)؛ این نوع تقسیم‌بندی مورد نقد بسیاری از ژئوپلیتیسین‌های داخلی و خارجی قرار گرفته و برآیند و جمع‌بندی بسیار خلاصه آن بدین قرار است:

حافظنیا در این مورد اظهار می‌دارد که: آیا در ژئوپلیتیک می‌توان عامل ثابتی را فرض کرد؟ آیا نقش‌آفرینی سیاسی که منظر اصلی ژئوپلیتیک است جنبه ثابتی دارد یا همواره در طول زمان با تغییرات مواجه است؟ (حافظنیا، ۱۳۷۶: ۳)؛ همچنین کریمی‌پور نیز معتقد است: این تقسیم‌بندی به‌جای هدایت محقق او را به نوعی پیش‌داوری و ذهنیت قبلی می‌کشاند (کریمی‌پور، ۱۳۷۵: ۴۵).

بیک در کتاب خود عوامل ژئوپلیتیک را این‌گونه تعریف کرده است؛ هرگاه عوامل یک واحد جغرافیایی با مؤلفه‌های قدرت (مؤلفه‌های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی - اجتماعی و نظامی) برخورد نماید، تعاملاتی حاصل از این برخورد ایجاد شده که به صورت کنشی و

واکنشی؛ این تعاملات بر سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های یک منطقه یا کشور اثر خواهد گذاشت که به آن عامل ژئوپلیتیک می‌گویند (بیک، ۱۳۹۸: ۳۷).

محقق در این تحقیق دسته‌بندی عوامل ژئوپلیتیک را بر مبنای نظر محمدرضا حافظ‌نیا، غلامعلی رشید، اکبر پرهیزگار و محمدحسین افشردی که در مقاله خود تحت عنوان الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک، در یک کار تحقیقاتی عوامل ژئوپلیتیک را در شش عامل اصلی شامل عوامل طبیعی، عوامل انسانی، عوامل اقتصادی، عوامل سیاسی داخلی، عوامل سیاسی - بین‌المللی، عوامل نظامی دسته‌بندی کرده‌اند مدنظر قرار داده است.

علائق ژئوپلیتیک^۱

عبارت است از، مکمل‌های فضایی و جغرافیایی مفروض در ماورای مرزها که به لحاظ ساختاری از تجانس برخوردار بوده و به لحاظ کارکردی تأمین‌کننده نیازها و کاستی‌های یک کشور محسوب گردد. تعلق ژئوپلیتیک به نوعی زیربنای علائق و منافع ملی کشورها را تشکیل می‌دهد و ناظر بر مواردی هست که با تمام یا بخشی از خصیصه‌های طبیعی و انسانی کشور تجانس و همگونی دارند و یا مواردی هستند که تأمین‌کننده احتیاجات کشور در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، تجاری، ارتباطی، فرهنگی، اجتماعی، دینی، علمی، فناوری، نظامی، امنیتی، حیثیتی یا زیست‌محیطی می‌باشند و کشور به آن‌ها دلبستگی و علاقه دارد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۴: ۱۲۰)؛ در حیطه مفهوم تعلق ژئوپلیتیک فهرست گسترده‌ای را می‌توان تنظیم نمود که برای نمونه بعضی از موارد عبارتند از، یک گروه اقلیت هم‌کیش یا هم‌زبان و هم‌فرهنگ در کشور دیگر، یک فضای جغرافیایی مرتفع و مسلط بر کشور (بلندی‌های جولان، قفقاز و کشمیر) سرچشمه رودخانه‌ها، مسیر حرکت بادهای باران‌زا، یک جزیره، مسیر تأمین واردات کشور، بندرگاه‌ها و مسیرهای انتقال صادرات (نفت، گندم)، شبکه‌های ارتباط مخابراتی، اینترنتی و حمل‌ونقل، مراکز فروش کالاها و خدمات

(بازارهای نفتی)، مراکز تأمین واردات (قطعات، ماشین‌آلات، گندم، دارو و اسلحه)، حزب سیاسی طرفدار، آثار باستانی و تاریخی، اشتراک زبانی، آداب و رسوم مشترک، کنترل مرکز مواد مخدر، مرکز تولید و انتشار ناامنی، ایستگاه رادیویی، پایگاه نظامی، مشارکت در پروژه ساخت خطوط لوله، مجتمع صنعتی و غیره (نجاتی منفرد، ۱۳۹۳: ۳۴).

دیپلماسی دفاعی

دیپلماسی دفاعی عبارت است از فعالیت‌هایی مانند انجام گفت‌وگوهای امنیتی، راهبردی و سطح بالا، تبادل‌های آموزشی و حرفه‌ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی، برگزاری رزمایش و تمرین‌های نظامی مشترک و نظایر آن از سوی ارتش‌های کشورها. (Shea, 2018: 338)

روابط دفاعی

- روابط دفاعی را می‌توان مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای نظامی حکومتی (نیروهای مسلح، وزارت دفاع و...) و نهادهای نظامی غیردولتی که در دفاع نقش مؤثری دارند و همچنین روندهای نظامی و دفاعی میان ملت‌ها نامید (وحیدی، ۱۳۹۰: ۲).
در ارتباط با مدل روابط دفاعی بین کشورها سطح خاص از روابط است که باید مراحل مختلف را طی کنند و بیانگر سطح مطمئن و اعتماد متقابل بین کشورها و اهداف و منافع مشترک خواهد بود و باید روابط اقتصادی و فرهنگی طی شود؛ تا مؤلفه‌هایی از اقتصاد و فرهنگ و... بین دو حوزه به یک اعتماد و اتکا به هم در بین آن‌ها برقرار شود و در مراحل مشترک‌سازی حداقلی امنیت و اعتماد به هم برسند (قدیرنظامی، ۱۳۹۹).

تفاوت مدل و الگو

الگو بیشتر به ساخت روابط بین عناصر یک واقعیت توجه دارد و طرح ساده شده‌ای است خطوط اساسی یک مجموعه و نسبت‌های موجود بین آن‌ها را مشخص می‌کند؛ الگو نمایش نظری و ساده شده از جهان واقعی می‌باشد و برای ساده‌تر شدن و قابل فهم شدن پدیده‌ها، به تنظیم عناصر آن پدیده و ایجاد نظم در آن‌ها می‌پردازد؛ اما مدل به مجموع‌هایی

مادی، ریاضی یا منطقی اطلاق می‌شود که ساختار اساسی یک واقعیت را می‌رساند و در سطح خود قادر به تبیین آن و ارائه کارکردهایش است و جزء کوچک یا بازسازی شده یک شیء یا پدیده بزرگ است که از لحاظ کارکرد با آن شیء، یا پدیده واقعی یکسان است (مرادی، میرالماسی، ۱۳۹۸: ۴۶-۴۵).

تعریف عملیاتی مدل روابط دفاعی ج.ا.ایران و کشورهای منطقه: مدلی است بین ج.ا.ایران و کشورهای منطقه که بر مبنای عوامل (سیاسی داخلی و خارجی، اقتصادی، انسانی، نظامی، طبیعی) مؤثر بر روابط دفاعی آن‌ها ترسیم می‌گردد که از واقعیت گرفته شده است و روابط دفاعی بین دو کشور را در مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای نظامی حکومتی (نیروهای مسلح وزارت دفاع و ...) و نهادهای نظامی غیردولتی که در دفاع نقش مؤثری دارد نشان می‌دهد.

الگوهای روابط دفاعی - امنیتی

معمولاً چهار الگوی امنیت منطقه‌ای شامل الگوی موازنه قوا، الگوی هژمونی، الگوی رژیم‌های امنیتی و الگوی اجتماع امنیتی مطرح می‌باشد؛ که برای هر کدام از این الگوها مدل‌هایی وجود دارد:

- الگوی موازنه قوا شامل: مدل اتحاد و ائتلاف و مدل بازدارندگی؛
- الگوی هژمونی شامل: مدل سلطه تحمیلی، مدل نفوذ هژمونیک، مدل رهبری و مدل هژمونی نهادگرا؛
- الگوی رژیم‌های امنیتی شامل: مدل رژیم‌های توافقی، مدل امنیت مشترک، مدل امنیت دسته‌جمعی و مدل مشارکت برای امنیت منطقه‌ای؛
- الگوی اجتماع امنیتی شامل: مدل شورای همکاری در امنیت منطقه‌ای و مدل امنیت تعاونی (عبداله‌خانی، ۱۳۸۸: ۱۶۷-۱۴۱).

مبانی نظری

در پی موفقیت کشورهای اروپایی و توسعه روابط فنی و اقتصادی، بسیاری از کشورهای در حال توسعه بهره‌گیری از آن را به‌عنوان یک استراتژی برای رشد مورد توجه قرار دادند؛ به عبارتی کشورها دریافتند که دستیابی به سطوح مطلوبی از توسعه و رفاه ملی صرفاً یک مقوله ملی نیست و به ناچار باید زمینه‌های برخورداری از امکانات و منابع بین‌المللی را فراهم کنند. چگونگی تمهیدات این سازوکار جهت استفاده از ظرفیت‌ها و منابع جهانی و منطقه‌ای از جمله مهم‌ترین مقولاتی است که پیش روی تمامی کشورها است؛ بر این اساس به نظر می‌رسد همگرایی از مهم‌ترین این سازوکارها و تمهیدات بین کشورهای یک منطقه جهت نیل به این هدف در عرصه‌های بین‌المللی است. در منطقه‌گرایی سنتی؛ که در دوران جنگ سرد شکل می‌گرفت، بیشتر بر ابعاد سیاسی - امنیتی تأکید می‌شد؛ اما در منطقه‌گرایی نوین که به‌خصوص با محوریت دنیای غرب تقویت گشت؛ بر مقولات اقتصادی توجهی ویژه شد و تشکیل اتحادیه‌های اقتصادی در میان جوامع یک بلوک سیاسی که ترجیحاً از سوابق مشترک فرهنگی، زبانی، دینی و تاریخی نیز برخوردارند، ضرورتی انکارناپذیر معرفی گشت. در نهایت محقق چارچوب نظری خود را با توجه به اسناد بالادستی (آیات و روایات، گفتمان ولایت)؛ نظری؛ همگرایی در روابط بین‌الملل و همگرایی منطقه‌ای و الگوی روابط دفاعی با رویکرد مشارکت منطقه‌ای ارائه می‌نماید.

موقعیت ژئوپلیتیکی ج.ا.ایران در منطقه و جهان

ایران از لحاظ موقعیت ژئوپلیتیکی از سه ویژگی برخوردار است:

- اتصال به اوراسیا (موقعیت بری)؛
- سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان (موقعیت بحری)؛
- در اختیار داشتن تنگه هرمز (موقعیت گذرگاهی) (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۰).

ج.ا.ایران به‌عنوان کشوری با تأثیر ژئوپلیتیکی زیاد در تمام حوزه‌های ژئوپلیتیکی پیرامون خودش حضور داشته باشد و در پیدایش شکل‌های منطقه‌ای و فعال شدن حوزه‌های ژئوپلیتیکی و کارکردهای آن، نقش مؤثری دارد و فرایندهای سیاسی این حوزه‌ها را شکل می‌دهد. حوزه‌های ژئوپلیتیکی که کشور ایران با آن‌ها ارتباط دارد دارای تفاوت‌ها و تشابهاتی با هم است و در عین حال ایران نیز با تمام حوزه‌های ژئوپلیتیکی، دارای تشابهات و تجانس‌ها و منافع مشترک می‌باشد و می‌تواند، بالقوه عامل اتصال برای تمامی این حوزه‌ها باشد و در جهت متشکل شدن این حوزه‌ها نقش مؤثری را بر عهده بگیرد. حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور ایران عبارتند از:

- حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز آناتولی شامل کشورهای جمهوری اسلامی ایران، ارمنستان، گرجستان و روسیه؛

- حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس شامل کشورهای جمهوری اسلامی ایران، عراق، کویت، عربستان سعودی، امارات متحده عربی، قطر، بحرین و عمان؛

- حوزه ژئوپلیتیکی دریای عمان و اقیانوس هند شامل کشورهای جمهوری اسلامی ایران، پاکستان، هند، عمان و امارات متحده عربی؛

- حوزه ژئوپلیتیکی فلات ایران شامل کشورهای جمهوری اسلامی ایران، پاکستان و افغانستان؛

- حوزه ژئوپلیتیکی دریای مازندران شامل کشورهای جمهوری اسلامی ایران، ترکمنستان، قزاقستان، روسیه و آذربایجان؛

- حوزه ژئوپلیتیکی کشورهای منطقه (همسایگان منطقه‌ای) شامل کشورهای ترکمنستان، قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان و تاجیکستان (همان، ۷۰-۶۹).

آسیای جنوب غربی در حقیقت منطقه واسطه بین سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است که ایران در این منطقه به نحو بسیاری از حوادث این سه قاره متأثر است؛ زیرا هر نوع واقعه‌ای که در این قاره‌ها به وقوع بپیوندد و یا روابط سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی بین این سه قاره به‌صورتی بر ایران تأثیر خواهد گذاشت. موقعیت راهبردی و توانایی‌های

بالقوه و بالفعل اقتصادی و نظامی جمهوری اسلامی ایران، نقش قابل ملاحظه‌ای را برای کشورمان در سطح بین‌المللی فراهم آورده است. ایران در منطقه غرب آسیا (خاورمیانه) و خلیج فارس از اهمیت ژئوپلیتیکی برخوردار است؛ همچنین همسایگی ایران با کشورهای تازه استقلال یافته کشورهای منطقه (همسایگان منطقه‌ای) که مشترکات فرهنگی و عمیقی با ایران دارند؛ به این اهمیت افزوده است. مجموعه عوامل فوق به اضافه ذخایر زیرزمینی، نیروی انسانی سرشار، بنادر، راه‌آهن و جاده‌های مهم ارتباطی و تجارب نظامی هشت سال دفاع مقدس و دستیابی به فناوری‌های پیشرفته نظامی، ایران را به‌طور محوری آماده ایفای نقش مهم در نظام بین‌الملل می‌کند (بوالحسنی، ۱۳۹۲: ۱۲۳).

ج.ا.ایران از دو سوی شمال و جنوب به دریا منتهی می‌شود. از طرف شمال با دریای خزر به‌عنوان بزرگ‌ترین دریاچه بسته جهان ارتباط دارد و از طریق این دریاچه، با روسیه و قزاقستان ارتباط دریایی و با جمهوری آذربایجان و ترکمنستان، علاوه بر ارتباط زمینی، ارتباط دریایی پیدا کرده است. از طرف جنوب یعنی خلیج فارس و دریای عمان نیز ارتباط بین ایران و دنیای خارج امکان‌پذیر است و بیش از ۸۵ درصد واردات و ۹۵ درصد صادرات ایران از طریق خلیج فارس و دریای عمان صورت می‌گیرد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۵). با فروپاشی شوروی سابق، ج.ا.ایران موقعیت برتر ژئوپلیتیکی را کسب نمود و ارتباطات اقتصادی کشورهای منطقه (همسایگان منطقه‌ای) با جهان خارج از طریق ایران و منطقه خلیج فارس به‌وجود آمد. جایگاه ایران در این منطقه و نقش ارتباطی آن در راهبردهای دری و بحری از جمله مهم‌ترین عواملی است که اقدامات سیاسی و نظامی، آن را نسبت به همسایگان و قدرت‌های جهانی تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ این موقعیت به مثابه پلی بین خاورمیانه، جنوب، غرب آسیا و خلیج فارس همچنین به‌وسیله تنگه هرمز بین روسیه و خلیج فارس و دریای عمان و دریای عرب ارتباط برقرار می‌کند (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۴).

دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران

دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران با همه کشورهای که سر دشمنی ندارند برقراری ارتباط می‌باشد. باید از دیپلماسی دفاعی به‌عنوان یک ابزار قدرتمند در پیگیری اهداف و منافع در

هر جایی از جهان استفاده نمود؛ البته این‌ها همه در چارچوب تدابیری امکان‌پذیر می‌باشد که در سطح کلان از سوی فرمانده معظم کل قوا اخذ می‌گردد. با توجه به تأثیرپذیری کشورها از دگرگونی‌ها و تحولات منطقه‌ای، ایران جزء معدود کشورهایی است که با داشتن پانزده منطقه، در چهار «زیر سیستم منطقه‌ای» شامل؛ خلیج فارس، آسیای مرکزی-قفقاز، شرق مدیترانه و آسیای جنوب غربی قرار گرفته است (حاجی یوسفی، ۱۳۷۸: ۳).

با نگاهی به تاریخ کشورمان، درمی‌یابیم که این موقعیت جغرافیایی سبب گردیده که از دیرباز، قدرت‌های بزرگ مانند؛ یونانی‌ها، رومی‌ها، پرتغالی‌ها، انگلیسی‌ها، روس‌ها و به‌خصوص «آمریکایی‌ها» برای آن اهمیت بسیار قائل باشند؛ به‌طور اخص از بعد از پایان جنگ جهانی دوم، نگاه آمریکایی‌ها چه از در دوستی و چه تخاصم، متوجه کشور جمهوری اسلامی ایران بوده است.

بسترسازی جهت امنیت ملی، از مهم‌ترین شاخصه‌های یک حکومت پویا و مقتدر است؛ که رجال سیاسی، نظامی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران خود را متعهد به تأمین آن می‌دانند (واضحی، ۱۳۹۳: ۱۸).

«دیپلماسی دفاعی - امنیتی»، در کشور جمهوری اسلامی ایران دارای سه اولویت اساسی و عمده است که عبارتند از:

-اولویت اول: نوسازی و توسعه کشور؛ دولت جمهوری اسلامی ایران بایستی بتواند نوعی رفاه مادی و معنوی قابل قبول برای مردم ایران فراهم نماید؛ این امر جز با یک دیپلماسی کارآمد و سیاست خارجی خردمندانه و مدبرانه، مبتنی بر تنش‌زدایی و همکاری‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، امکان‌پذیر نمی‌گردد؛

-اولویت دوم: حفظ اسلام و منافع اسلامی در سایه تأمین امنیت ملی؛ کشور جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک حکومت دینی، به‌وسیله ابزارهای کارآمدی که در اختیار دارد، بایستی بتواند از کیان اسلامی دفاع به عمل آورد و کلیه سیاست‌ها و خط‌مشی‌های خود را در راستای تأمین امنیت ملی، برای ملت فهیم جمهوری اسلامی ایران، جهت‌دهی نماید (قدیر نظامی، ۱۳۹۸: ۱).

-اولویت سوم: مخالفت با زورگویی و سلطه‌طلبی قدرت‌های استکباری به‌ویژه هژمون‌گرایی آمریکا: یعنی مخالفت با دنیای تک‌قطبی که در آن کشور ایالات متحده آمریکا یک‌تاز عرصه بین‌المللی است.

با توجه به اولویت‌های پیش‌گفته نایستی از این واقعیت نیز غافل بود که «قدرت‌دفاعی» یکی از بنیادی‌ترین نیازهای هر جامعه و مهم‌ترین عامل بقاء اجتماعات بشری است و به‌طور حتم کشوری مانند؛ جمهوری اسلامی ایران، محیط امنیتی‌اش را در عرصه‌های؛ «داخلی»، «منطقه‌ای» و «جهانی» براساس منافع، اهداف و ارزش‌های اساسی و میزان «قدرت» خود تعریف می‌کند.

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران از ابزار قدرتمند دیپلماسی دفاعی در تعقیب اهداف سیاست خارجی، ایجاد بازدارندگی، نمایش قدرت و اقتدار کشور و انقلاب اسلامی استفاده می‌نماید (مرادیان، ۱۳۹۳).

در موضوع سیاست خارجی، سیاست‌های فرهنگی، اقتصادی، امنیتی و همین‌طور سیاست‌های نظامی و سازمان‌های نظامی در کنار هم به‌صورت هم‌پوشان قرار دارند و سیاست‌های جمهوری اسلامی ایران را دنبال می‌کنند. به همین دلیل دیپلماسی دفاعی نیز یکی از اجزاء مکمل دیپلماسی همه‌جانبه یعنی سیاست خارجی است؛ در همین زمینه ارتباطات بسیار زیاد و دائمی با وزارت امور خارجه داریم و آن‌ها نیز با ما به‌صورت مستمر در ارتباط هستند.

دیپلماسی دفاعی به‌عنوان ابزاری مؤثر در پیشبرد اهداف و سیاست‌های خارجی جمهوری اسلامی ایران است (دهقان، ۱۳۹۵).

آمریکا بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی برای ایجاد، توسعه و تثبیت نظام یک‌جانبه‌گرایی و اعمال و استقرار هژمونی خود دشمن‌سازی را با راهبرد اسلام‌هراسی و ایران‌هراسی در دستور کار قرار داد.

نظام سلطه با این راهبرد شرایطی را ایجاد کرده که سرمایه و عناصر قدرت در جهان اسلام به‌جای مواجهه با دشمنان اصلی در حال خودزنی است و قطعاً آنان این‌ز روند را تا

تخلیه قابلیت‌ها و توانمندی‌های راهبردی کشورهای اسلامی دنبال خواهند کرد. جمهوری اسلامی ایران هیچ‌گاه تاکنون و نه در آینده بنای جنگ و مواجهه با کشوری را نداشته و ندارد ولی با هرگونه اقدام تجاوزکارانه و یا فزون‌خواهانه با قدرت و قاطعیت برخورد خواهد کرد؛ به طوری که اقدام‌کننده را از اقدام خود پشیمان کند (اشرفی، ۱۳۹۷). دیپلماسی دفاعی دایره تأثیرگذاری اش آنچنان وسیع و کارآمد است که می‌تواند از هدر رفت بسیاری از پتانسیل و انرژی که در شرایط تهدید و کشمکش به وجود آید جلوگیری کند و مانع از هزینه‌ها شود.

باید از این ظرفیت استفاده نمود و نیروهای مسلح ما نیز بنا دارند در حد امکان این مسیر را به صورت برنامه‌ریزی شده، هدایت شده و جهت‌دار ادامه دهد و در مجموع می‌توان گفت دیپلماسی دفاعی مکمل دیپلماسی همه‌جانبه است (قدیر نظامی، ۱۳۹۸).

اصولاً تشکیل کمیسیون مشترک نظامی، نمایشگر اوج روابط بین نیروهای مسلح و حتی روابط خارجی دو کشور است؛ کارکرد کمیسیون‌های مشترک نظامی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای روابط نظامی دو کشور برای یک دوره یک یا یک و نیم ساله است؛ یعنی با تشکیل هر کمیسیون، نوع ارتباطاتی که بنا است ظرف یک تا یک سال و نیم آینده تا اجلاس بعدی به وجود بیاید، بررسی می‌شود و مورد تأیید طرفین قرار می‌گیرد. شرایط حاکم بر منطقه مانند بحران‌های پی در پی، تروریسم، جنگ در منطقه و تهدیداتی که وجود دارد و البته جایگاه جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک بازیگر تأثیرگذار و موازنه‌بخش در منطقه، باعث شده که ابزار دیپلماسی دفاعی بیشتر به خدمت گرفته شود و از این رویکرد برای تعقیب اهداف مدنظرمان استفاده گردد (همان).

اصول دکترین دفاعی ج.ا.ایران

پیگیری سیاست‌های داخلی و خارجی هر کشور اساساً تابعی از دکترین امنیت ملی آن کشور است. اصول دکترین دفاعی که بر مبنای برخی اصول حاکمیتی، قانون اساسی، ارزش‌های بنیادی و امنیت ملی شکل می‌گیرد، نقش اساسی در تعیین دکترین دفاعی را

خواهد داشت. دکترین دفاعی در واقع روابط میان ساختارهای سیاسی، سیاست دفاع ملی و راهبرد دفاع ملی را توصیف می‌کند. می‌توان گفت دکترین دفاعی مجموعه‌ای از اصول اساسی، قواعد، نظریه‌ها، اندیشه‌ها، زیربنای فکری و اصول بنیادی مورد قبول و حمایت ملی است که توسط رهبران نظامی - سیاسی کشور و با توجه به دکترین امنیت ملی و اندیشه نظامی حاکم بیان می‌شود. دکترین دفاعی باید به گونه‌ای باشد که تحولات جهانی و منطقه‌ای به ویژه روندهای کلان بین‌المللی همانند جهانی شدن را مدنظر قرار دهد (قابل دسترسی در وبگاه اندیشکده، ۱۳۹۵: www.Tabyincer.ir).

در تعیین دکترین دفاعی ج.ا. ایران برخی عوامل و شاخص‌های ذیل در دو سطح خاص و عام تأثیرگذار و تعیین‌کننده می‌باشند:

۱. سطح خاص: منظور از سطح خاص عوامل و شاخص‌های مشخص است که مستقیماً تأثیر گذارند.

قانون اساسی: در قانون اساسی ج.ا.ایران مواردی همچون تأکید بر استقلال و نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، ممنوعیت استقرار پایگاه نظامی خارجی در کشور، توانمندسازی آحاد ملت برای دفاع مسلحانه از عوامل تأثیرگذار بر تعیین سیاست‌ها و دکترین دفاعی می‌باشد.

دیدگاه‌های و خط‌مشی‌های امام خمینی و همچنین فرماندهی معظم کل قوا که بر آمادگی دفاع همه‌جانبه با تأکید بر راهبرد دفاع مردمی و خوداتکایی و خودکفایی در امور دفاعی و نظامی تأکید داشته‌اند.

سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام: در این سند علاوه بر ترسیم جایگاه کشور در منطقه و جهان در بعد دفاعی، بر ارتقاء توان دفاعی نیروهای مسلح برای بازدارندگی، ابتکار عمل و مقابله مؤثر در برابر تهدیدها و حفاظت از منافع ملی و انقلاب اسلامی و منابع حیاتی کشور تأکید شده است (قابل دسترسی در وبگاه اندیشکده، ۱۳۹۵: www.Tabyincer.ir).

۲. سطح عام: منظور جنبه عام از عناصری است که در دکترین دفاعی تأثیرگذار هستند.

دفاع همه‌جانبه: تحول دائمی موقعیت‌های راهبردی در سطح منطقه‌ای و جهانی، کشورها را ناچار به بازبینی و اصلاح رهیافت‌های دفاعی می‌کند؛ یکی از رهیافت‌های نسبتاً جدیدی که در این زمینه طی دو دهه اخیر ظهور کرده است، دفاع همه‌جانبه است؛ این رهیافت تحت تأثیر تحولات ایجاد شده در مفهوم امنیت از کشورهای اسکاندیناوی و برخی کشورهای اروپایی همچون سوئیس آغاز گردید؛ این رهیافت مبتنی بر این فرض است که متجاوزان به کشور، علاوه بر اقدامات نظامی می‌توانند از طریق درهم شکستن نظام‌های اقتصادی، هدف قرار دادن بافت‌های اجتماعی و توانایی مقابله با فجایع طبیعی و انسان‌ساز، کشور را به شکست بکشانند. رهیافت دفاع همه‌جانبه، منازعات بین کشورها را صرفاً نظامی نمی‌داند و بر تجاوزها و تهدیدات غیرمعارف که قصد از بین بردن همبستگی اجتماعی و درهم شکستن اقتصاد و تحلیل توان ملی را دارند، معطوف شده است (دانش آشتیانی و همکاران، ۱۳۹۵).

دفاع همه‌جانبه به معنای آماده‌سازی و به‌کارگیری همه سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و معنوی به‌منظور پیشگیری و مقابله با هر نوع تهدید و تهاجم دشمنان خارجی و داخلی است. دفاع همه‌جانبه در واقع کاربست تمامی ظرفیت‌ها و مقدرات موجود برای مواجهه با تهدیدهای فراروی نظام است.

دفاع همه‌جانبه در ج.ا.ایران به مثابه راهبرد، اندیشه، سیاست و دکترین دفاعی در نظر گرفته می‌شود. استفاده از راهبرد دفاع همه‌جانبه از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی وجود داشته است. امام خمینی در ۲۶ شهریور ۱۳۶۷ خطاب به فرماندهان نظامی فرمودند: «در هر حال ما باید آماده و مهیا باشیم، ... واجب است پیشکسوتان جهاد و شهادت در همه صحنه‌ها حاضر باشند... و در تجهیز همه‌آحاد و افراد این کشور؛ بر اساس اصول خاص دفاع همه‌جانبه، تا رسیدن به تشکل واقعی و حقیقی بسیج... کوشش نمود».

بنابراین دفاع همه‌جانبه می‌تواند به‌عنوان یک دکترین دفاعی مبتنی بر استفاده از تمامی ظرفیت‌ها در جهت رفع محدودیت‌ها مورد توجه قرار گیرد؛ آن‌چنان که در نهادهای دفاعی و امنیتی کشور بر این مسئله متمرکز شده و در حال پیگیری می‌باشد. در دکترین دفاعی

ج.ا. ایران، از طرف رهبران انقلاب اسلامی و نیز تئوریسین‌های دفاعی و نظامی، معیارهای ذیل در نظر گرفته شده است:

- تشکیل ارتش بیست میلیونی؛
- دفاع همراه با بازدارندگی؛
- نبرد نامتقارن به مثابه بازدارنده هر دشمن متجاوز احتمالی؛
- تقویت کامل بنیه ملی از طریق آموزش نظامی عمومی برای حفظ استقلال و تمامیت ارضی و دفاعی کشور؛
- کسب اقتدار و توان دفاعی و برتری در سطح منطقه؛
- دفاع همه‌جانبه (دانش آشتیانی و همکاران، ۱۳۹۵).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی است و به روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد کیفی صورت گرفته است. با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق، جامعه آماری از بین فرماندهان نیروهای مسلح می‌باشد که در حوزه‌های اطلاعاتی و امنیتی و سطوح راهبردی دارای تجربه و تخصص بوده و مسئولیت این امور را در ستادهای نیرو به بالا عهده‌دار بوده؛ با ویژگی‌های ذیل انتخاب شده‌اند.

- دارای سابقه خدمت در مشاغل راهبردی سازمان‌های نیروهای مسلح با جایگاه سرلشکری به بالا باشند؛
- در زمینه عنوان مورد بررسی در این مقاله، دارای آثار علمی و پژوهشی بوده؛
- دارای مدرک دکتری یا دانشجوی دکتری (در رشته‌های مدیریت راهبردی نظامی، علوم دفاعی راهبردی و مدیریت راهبردی پدافند غیرعامل، دوره مشترک و مرکب دافوس) باشند؛
- نهایتاً اینکه نفرات با ترکیبی از سازمان‌های مختلف نیروهای مسلح انتخاب شدند.

لذا با توجه به این ویژگی‌ها، جامعه آماری به صورت هدفمند انتخاب گردید. روش تجزیه و تحلیل به کار رفته در این تحقیق استفاده از تکنیک دلفی بوده است؛ زیرا در این تحقیق اولاً ارزیابی عینی ویژگی‌های مدل روابط دفاعی ممکن نبود؛ ثانیاً تعدد کشورهای منطقه‌ای و تأثیر متفاوت عوامل ژئوپلیتیکی در هر کدام از این کشورها می‌باشد، بنابراین به صورت ساختاریافته می‌بایست از خبرگان و صاحب نظرانی استفاده می‌شد که متناسب با ویژگی‌های جامعه آماری بتوانند، تصمیم‌گیری و تحلیل در شرایط ابهام را با حداقل خطای ممکن انجام دهند؛ در نهایت به منظور قابل قبول بودن داده‌های حاصل از این تکنیک (باورپذیری، میزان اثرگذاری، قابلیت تعمیم داشتند با واقعیت میانی و اصالت یافته‌ها) پرسشنامه کیفی استاندارد دی بر مبنای چارچوب چارمز از نتایج تحقیق تهیه و تنظیم گردید و با اضافه نمودن طیف ۵ گزینه‌ای توسط محققین به آن، بین ۱۲ نفر از برگزیدگان جامعه آماری توضیح گردید.

یافته‌های تحقیق و تجزیه و تحلیل داده‌ها

روش تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق همان‌طور که در بالا اشاره شد از تکنیک دلفی بهره گرفته شده است؛ در این پژوهش این تکنیک در چهار مرحله انجام شد.

۱. در مرحله اول تعداد ۲۰ پرسشنامه باز بین جامعه آماری هدفمند توزیع شد؛ در این پرسشنامه مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیک مؤثر در روابط دفاعی با کشورهای منطقه سؤال شد.

۲. در مرحله دوم با ۱۲ نفر از این خبرگان جواب پرسشنامه‌ها به بحث گذاشته شود، پاسخ‌ها و نقد و انتقاد احتمالی مطرح نهایتاً عوامل تأیید شد.

از تعداد ۱۲ نفر، تمامی در پنل خبرگی (با توجه به ویژگی‌های جامعه آماری تمامی این افراد در سطوح راهبردی نیروهای مسلح شاغل هستند) شرکت نموده؛ بنابراین پاسخ پرسشنامه‌ها مطرح و به صورت تز، آنتی تز و سنتز مورد نقد و انتقاد و نهایتاً تأیید می‌گردید.

مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر مدل روابط دفاعی با کشورهای منطقه حاصل از این پنل خبرگی عبارت شده از:

- عوامل همگرا و واگرای ژئوپلیتیک؛
 - علایق مشترک ج.ا.ایران و کشور مورد مطالعه؛
 - افزایش توان و آمادگی دفاعی کشور با رویکرد بازدارندگی؛
 - همگامی با اصول سیاست خارجی کشور؛
 - همگامی با تدابیر فرماندهی معظم کل قوا؛
 - حفظ و ارتقاء ارزش‌ها، آرمان‌ها، هویت ملی و فرهنگی ایرانی اسلامی.
۳. در مرحله سوم، همان‌طور که در روش شناسی مطرح شد، نتایج برگرفته شده از تکنیک دلفی برای اعتبارسنجی آن در مبحث باورپذیری، میزان اثرگذاری، قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی و اصالت یافته‌ها پرسشنامه استاندارد به شرح ذیل تنظیم و بین جامعه آماری ۱۲ نفر توزیع گردید.

جدول ۱: تأیید قضایای احصایی در روش تکنیک دلفی^۱

قضایا	سؤالات	رتبه	فرد	در صورت تأیید				
				میزان باورپذیری	م	ز	ک	خ.ک
باورپذیری	قضایای احصایی کفایت ادعای تحقیق را دارند؟							
	ارتباط منطقی بین عوامل مؤثر بر مدل روابط دفاعی وجود دارد؟							
	عوامل احصایی با تجربیات میدانی تصدیق دارد؟							
	آیا تحقیق شواهد کافی برای ادعا فراهم کرده تا به خواننده یا کاربر اجازه دهد که ارزیابی را بپذیرند؟							
اثرگذاری مدل در برقراری روابط دفاعی	سؤالات	رتبه	فرد	در صورت تأیید میزان اثرگذاری				
				م	ز	ک	خ.ک	
	مدل احصایی مورد کاربرد برای ن.م کشور را دارد؟							
	نتایج می‌تواند به مطالعات بیشتر در این حوزه کمک کند؟							
	پیوند مفهومی مدل احصایی و راهبردهای دفاعی وجود دارد؟							

۱. گرچه این پرسشنامه استاندارد می‌باشد؛ اما متناسب با عنوان مقاله و داده‌های احصایی، گویه‌های پرسشنامه تطبیق گردید.

قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی	سؤالات		ن	پ	در صورت تأیید میزان تعمیم پذیری					
	خ. ز	م			ک	ک	خ. ک			
								خ. ز	م	ک
		عمده شرایط مؤثر بر پدیده مورد مطالعه در نظر گرفته شده است								
		مدل احصایی طوری تولید شده که تغییرات شرایط متفاوت را در برگیرد؟								
		قابلیت انطباق با محیط واقعی روابط دفاعی با کشورهای منطقه را دارد؟								
اصالت	سؤالات		ن	پ	در صورت تأیید میزان اصالت					
	خ. ز	م			ک	ک	خ. ک			
								خ. ز	م	ک
		مطالب ارائه شده جدید بوده و بینش جدیدی ارائه می دهند؟								
		آیا مدل ارائه شده می تواند تفکرات کنونی را تقویت کند؟								
		آیا تحلیل (تکنیک دلفی) ارائه شده مناسب است؟								

جدول ۲: پاسخ سؤالات اعتبارسنجی داده‌های دلفی

ردیف	سؤالات باورپذیری	فراوانی پاسخ‌های مثبت	میانگین	مقدار خی ۲ مشاهده شده	سطح معناداری
۱	قضایای احصایی کفایت ادعای تحقیق را دارند؟	۱۲	۴,۵۲	۲۶,۰۰۰	۰,۰۰۰
۲	ارتباط منطقی بین عوامل مؤثر بر مدل روابط دفاعی وجود دارد؟	۱۱	۴,۲	۹,۰۰۰	۰,۰۰۲
۳	قضایای احصایی با تجربیات میدانی تصدیق دارد؟	۱۲	۴,۷۶	۳۱,۳۸۰	۰,۰۰۰
۴	آیا تحقیق شواهد کافی برای ادعا فراهم کرده تا به خواننده یا کاربر اجازه دهد که ارزیابی را بپذیرند	۱۱	۴,۴۱	۱۱,۸۴۰	۰,۰۰۱
سؤالات اثرگذاری بر مدل روابط دفاعی					
۱	قضایای احصایی مورد کاربرد برای ن.م کشور را دارد؟	۱۱	۴,۱۴	۲۳,۴۰۰	۰,۰۰۱
۲	نتایج می تواند به مطالعات بیشتر در این حوزه کمک کند؟	۱۲	۴,۷۹	۵۵,۵۸۰	۰,۰۰۰
۳	پیوند مفهومی بین قضایای احصایی و راهبردهای	۱۲	۴,۷۶	۲۹,۰۰	۰,۰۰۰

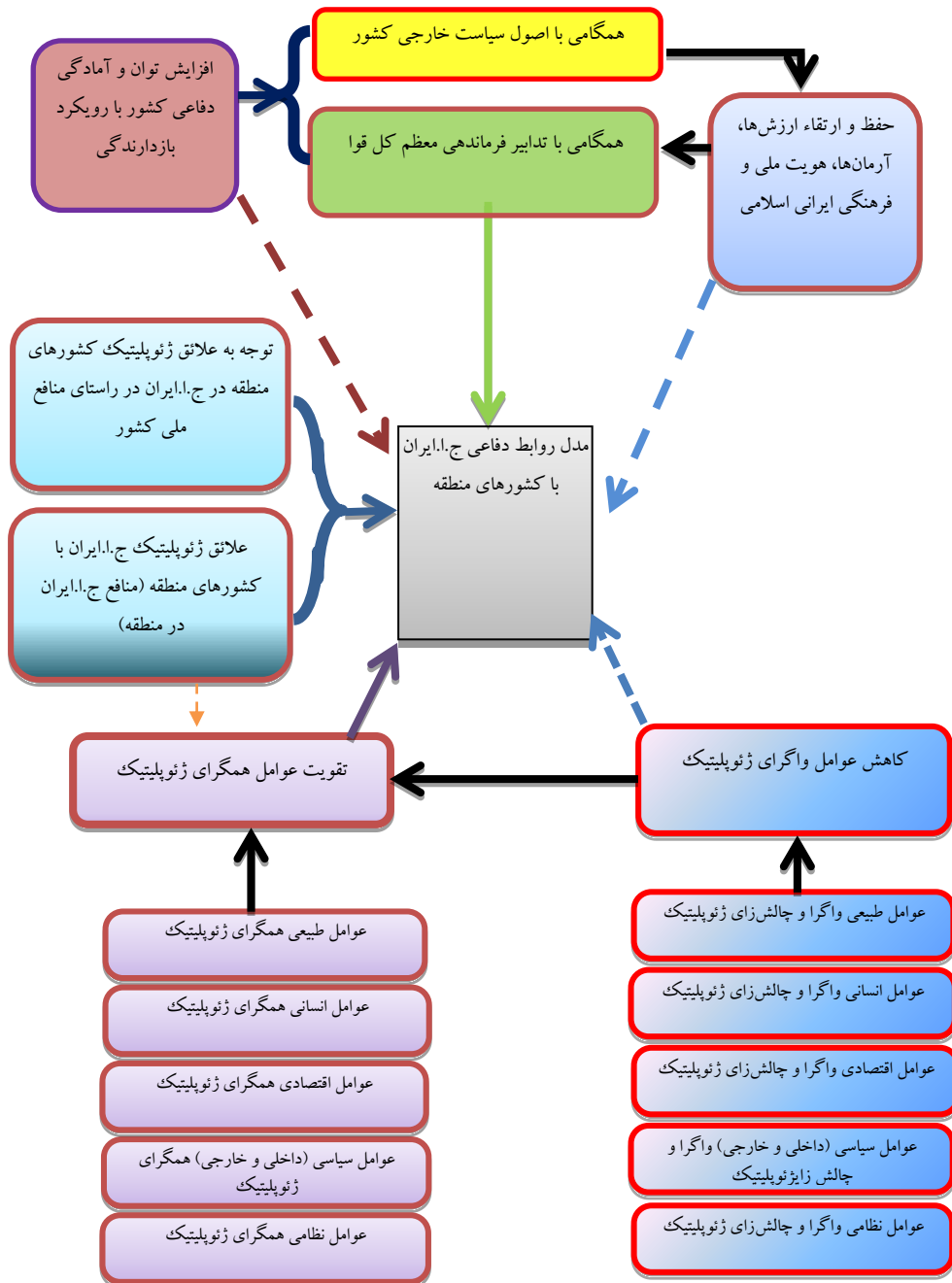
ردیف	سؤالات باورپذیری	فراوانی پاسخ‌های مثبت	میانگین	مقدار خبی ۲ مشاهده شده	سطح معناداری
	دفاعی وجود دارد؟				
سؤالات قابلیت تعمیم با واقعیت میدانی					
۱	عمده شرایط مؤثر بر پدیده مورد مطالعه در نظر گرفته شده است.	۱۲	۴,۵۲	۲۷,۰۳	۰,۰۰۰
۲	یا قضایای احصایی طوری تولید شده که تغییرات شرایط متفاوت را در برگیرد؟	۱۱	۴,۰۳	۶,۹۸۱	۰,۰۰۳
۳	قابلیت انطباق با محیط واقعی روابط دفاعی با کشورهای منطقه را دارد؟	۱۲	۴,۶۲	۲۱,۸۰۰	۰,۰۰۰
سؤالات اصالت					
۱	مطالب ارائه شده جدید بوده و بیش جدیدی ارائه می‌دهند؟	۱۲	۴,۶۲	۳۱,۲۴۱	۰,۰۰۰
۲	آیا نتیجه ارائه شده می‌تواند تفکرات کنونی را به چالش بکشد؟	۱۲	۴,۵۵	۲۹,۳۷۸	۰,۰۰۰
۳	آیا تحلیل (تکنیک دلفی) ارائه شده مناسب است	۱۲	۴,۸۳	۳۳,۶۴۰	۰,۰۰۰

نتیجه گیری

برای ایجاد روابط مستمر و محکم دفاعی بین دو واحد یا سازه جغرافیایی برابر یافته - های محیط‌شناسی محقق، عوامل همگرا بایستی تقویت و عوامل واگرا در مؤلفه‌های ژئوپلیتیک تضعیف شوند.

- آنچه که پایه و اساس روابط و همکاری‌های دفاعی بین ج.ا.ایران و کشورهای آسیای مرکزی را شکل می‌دهد، ایجاد و تعریف منافع و علائق است. معمولاً تداوم همکاری‌ها در روابط چندگانه؛ بستگی به منفعت بازیگران دارد. یکی از عوامل تداوم منفعت‌ها برای همکاری و روابط دو یا چند بازیگر خصوصاً در حوزه دفاع، علائق ژئوپلیتیک است. از نگاه این تحقیق علائق ژئوپلیتیک مشترک عامل همگرایی در روابط بین کشور نیز خواهد شد.

- یکی از اهداف روابط دفاعی بین دو یا چند بازیگر افزایش آمادگی دفاعی طرفین می‌باشد در ج.ا.ایران روابط دفاعی تحت تدابیر و فرامین مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا می‌باشد؛ از طرفی روابط دفاعی نباید خلاف اصول سیاست خارجی مصوب قانون اساسی کشور باشد؛ در واقع اصول و سیاست خارجی کشور از ارزش‌ها و آرمان‌های ملی فرهنگی نشأت گرفته که این آرمان‌ها باید همگام با مبانی دینی و تدابیر مقام معظم رهبری باشد و در افزایش توان و آمادگی دفاعی کشور با رویکرد بازدارندگی گام بردارد و بتواند در همسو ساختن افکار و انگیزه سران نظامی و سیاسی کشور گام برداشته و علایق دوجانبه هر دو حوزه ژئوپلیتیکی را مدنظر قرار دهد و بتواند با تقویت عوامل همگرایی ژئوپلیتیک و کاهش عوامل واگرایی ژئوپلیتیک دو حوزه یک همگرایی منطقه‌ای را بوجود آورده و با کاهش هزینه‌های گزاف، امنیت مرزهای شمال شرقی کشور را در تمامی ابعاد ژئوپلیتیکی مطرح شده در تحقیق و بالاحص در حوزه دفاع، فراهم آورد و منافع و امنیت ملی کشور در جلوگیری از نفوذ دشمنان قسم خورده ج.ا.ایران در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی ملی و فراملی، انسانی، طبیعی و نظامی آن‌ها را بین این دو حوزه ژئوپلیتیکی بوجود آورد بدین گونه می‌تواند ترسیم گردد:

شکل ۲: مدل روابط دفاعی ج.ا.ایران با کشورهای منطقه‌ای مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک

پیشنهاد‌های اجرایی تحقیق

۱. به مسئولین دفاعی کشور توصیه می‌گردد با توجه به مدل به دست آمده برای رشد روابط دفاعی و برقراری روابط نظامی - امنیتی در زمینه احداث و تأسیس دفاتر نظامی در این کشورها در جهت هماهنگی برای سفر هیئت‌های عالی‌رتبه نظامی و تبادل دانشجو در حوزه نظامی و برگزاری رزمایش‌های مشترک در زمینه مقابله با داعش و گروهک‌های نظیر آن اقدامات مقتضی را مورد توجه قرار دهند؛
۲. مسئولان دفاعی و امنیتی کشور نسبت به تقویت روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه و در اولویت قرار دادن تحقق قرارداد عدم تعرض بین ج.ا.ایران و کشورهای منطقه در راستای به‌وجود آمدن امنیت مرزی و حضور در پیمان‌های امنیتی منطقه‌ای اقدام نمایند؛
۳. با توجه به حضور دشمنان قسم خورده این انقلاب در کشورهای منطقه و گسترش روزافزون فعالیت آن‌ها، سیاسیون و نیروهای مسلح کشور در زمینه برقراری روابط اقتصادی و سیاسی و دفاعی - امنیتی و... بهره‌برداری از مؤلفه‌های همگرایی ژئوپلیتیکی نظیر آب و برق و گاز و... و همکاری با کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای با منافع مشترک گام برداشته و در راستای عضویت ج.ا.ایران در پیمان‌های منطقه‌ای، اهتمام ورزد تا ظرفیت‌های موجود در حفظ منافع ج.ا.ایران و ایجاد پیش‌نیازهای روابط دفاعی مستمر و با دوام به‌وجود آید.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- اشرفی، مرتضی (۱۳۹۷)، واکاوی تأثیر انقلاب اسلامی بر آسیای مرکزی، پژوهشکده وزارت امور خارجه
- بیک، علی اصغر (۱۳۹۸)، تأثیر عوامل ژئوپلیتیک دریای خزر بر راهبردهای ملی ج.ا.ایران، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، دانشکده دفاع ملی
- بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۲)، بررسی عوامل ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی
- بهشتی‌پور، حسن (۱۳۹۲)، آسیای مرکزی و قفقاز: عرصه‌های مغفول در سیاست خارجی ایران، ایراس
- جمالی، حسین (۱۳۸۵)، تاریخ و اصول روابط بین‌المللی، چ پنجم، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی.
- حاجی یوسفی، امیر (۱۳۷۸)، «هلال شیعی و فرصت‌ها و تهدیدها برای جمهوری اسلامی ایران، اعراب و آمریکا» فصلنامه دانش سیاسی، س پنجم. ش اول، بهار
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۶)، آراء و نظرات علمی دکتر حافظ‌نیا، مشهد: انتشارات پاپلی
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۶)، قدرت و منافع ملی (مبانی، مفاهیم و روش‌های سنجش)، تهران: انتخاب
- دانش آشتیانی، محمداقبر؛ رستمی، علی (۱۳۹۵)، تحلیلی بر دکترین نظامی-دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در محیط ملی و بین‌الملل، فصلنامه علوم و فنون نظامی، دوره ۱۲، ش ۶۳، ص ۵
- دهقان (۱۳۹۵)، وزیر سابق دفاع و پشتیبانی، مصاحبه با ایرنا، همایش وابستگان نظامی، دفاعی و انتظامی جمهوری اسلامی ایران
- دهقانی فیروزآبادی، جلال (۱۳۹۵)، دیپلماسی اقتصادی ایران در آسیای مرکزی، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز: ش ۹۶
- سیف زاده، سیدحسین (۱۳۹۶)، نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل، تهران: انتشارات سمت.
- شمس دولت آبادی، سیدمحمدرضا (۱۳۹۲)، ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، دانشگاه عالی دفاع ملی
- صفوی، سید یحیی (۱۳۸۱)، مقدمه‌ای بر جغرافیای نظامی ایران، ج ۱، چ دوم، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).

- صفوی، سیدیحیی (۱۳۹۲)، کتاب جهان اسلام، آسیای مرکزی و قفقاز، ج ۳، چ دوم، تهران: دانشگاه امام حسین (ع).
- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۸)، طراحی الگوی امنیت منطقه‌ای برای محیط خاورمیانه متناسب با رویکرد ج.ا. ایران با تأکید بر چالش‌های امنیتی آن، به راهنمایی دکتر حسین‌تاش - رساله دکتری، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- قدیر، نظامی (۱۳۹۸)، مصاحبه با سایت مشرق کد مطلب ۹۹۴۳۶۶، قابل دسترسی در، <https://www.mashreghnews.ir/news/>
- کریمی‌پور، یدالله (۱۳۷۵)، «ژئوپلیتیک، جزوه درسی» تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران.
- مرادیان (۱۳۹۳)، مقاله پژوهشی، دیپلماسی دفاعی - امنیتی جمهوری اسلامی ایران در برابر دیپلماسی اجبار ایالات متحده آمریکا
- مرادی، محسن؛ میر الماسی، آیدا (۱۳۹۸)، آکادمی تحلیل آماری ایران
- نجاتی منفرد، علیرضا (۱۳۹۳) رساله دکتری «تأثیر عوامل ژئوپلیتیک کشور عمان بر راهبرد تدافعی ج.ا.ا.» تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- -واضحی (۱۳۹۳)، مجموعه اطلاعات عمومی ویژه کارکنان نیروهای مسلح ج.ا.ایران، تهران: انتشارات معاونت تربیت و آموزش نزااجا.
- -وحیدی، احمد (۱۳۹۰/۶/۳)، مصاحبه با روزنامه ایران، ش ۴۸۷۴.
- -هانتز، شیرین (۱۳۹۲)، بازیابی موقعیت استراتژیک ایران بین خلیج فارس و دریای خزر، ایران‌شناس و محقق مرکز مطالعات استراتژیک و بین‌الملل، مترجم حمید فرهادی‌نیا، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس.

ب. منابع انگلیسی

- Shea, Timothy, (2018), Transforming Military Diplomacy, Joint Forces Quarterly, Issue Thirty-Eight.